

Inhoud

Voorwoord	9
1 De keizer, de olifant en de matsebal	13
2 Gemeenschappelijke kennis en gezond verstand	56
3 Het spel op de wagen	92
4 De gedachten van een gedachtelezer lezen	121
5 De faculteit sociale relaties	171
6 Lachen, huilen, blozen, staren, dreigend kijken	213
7 Verhullend taalgebruik	254
8 Ons instinct om te cancelen	288
9 Radicale eerlijkheid, rationele hypocrisie	309
Noten	329
Gebruikte literatuur	359
Register	385

Voorwoord

Als cognitiewetenschapper heb ik mijn leven lang nagedacht over hoe mensen denken. Je zou gerust kunnen zeggen dat ik gefascineerd ben door de manier waarop mensen nadenken over wat anderen denken, over wat ze denken dat anderen denken dat zij denken, en hoe ze nadenken over wat anderen denken dat zij denken dat zij denken. Hoewel deze tamelijk duizelingwekkende bespiegeling je hoofd kan doen tolleren, denken we dit elke dag, al dan niet bewust. Voor deze staat van bewustzijn bestaat een technische term: *gemeenschappelijke kennis*.

De theorie van gemeenschappelijke kennis, die voortkomt uit de speltheorie en filosofie, biedt inzicht in een lange reeks raadsels over het sociale verkeer van mensen. Zelf kwam ik deze theorie voor het eerst tegen toen ik me voor *De stof van het denken* verdiepte in taal. Al tijden liep ik rond met de vraag waarom mensen vaak niet letterlijk zeggen wat ze bedoelen, maar hun boodschap versluieren in bedekte toespelingen en dubbelzinnigheden en er daarbij van uitgaan dat de luisteraar tussen de regels door hoort. Het antwoord, zo offerde ik, was dat onverholene uitlatingen gemeenschappelijke kennis voortbrengen, terwijl complexere eufemismen dat juist niet doen. En gemeenschappelijke kennis versterkt sociale relaties of maakt die juist kapot.

In dit boek zal ik verder uitweiden over deze theorie en laten zien hoe gemeenschappelijke kennis ook een verklaring biedt voor fundamentele kenmerken van de maatschappelijke ordening, zoals politieke macht en financiële markten; en ook voor specifieke aspecten van de menselijke natuur, zoals lachen en huilen; evenals voor talloze op de keper beschouwd merkwaardige verschijnselen

van zowel het privéleven als het openbare leven, zoals financiële zeepbellen en ongelukken, agressie in het verkeer, anonieme donaties, moeite hebben met afscheid nemen, revoluties die ineens lijken uit te breken, de digitale schandpaal op sociale media en de academische cancelcultuur. Tegen de tijd dat je dit boek uit hebt, hoop ik dat je zult zijn toegerust om ook verschijnselen te verklaren waarvoor ik hier niet de ruimte heb om ze te bespreken. Denk aan gaslighten, *Kardashian celebrity* (beroemd zijn omdat je beroemd bent), gespeelde verontwaardiging (à la *Casablanca*, waarin kapitein Renault in Ricks café zegt: 'Ik ben geschokt, geschokt om te ontdekken dat er gegokt wordt in deze zaak!'), rode lijnen in de internationale betrekkingen en het psychologische verschil tussen 'cc' en 'bcc' binnen de e-mail etiquette.

De onmetelijke reikwijdte van dit boek is, daarvan hoop ik je te overtuigen, geen teken van megalomane uitlegdrift. Gemeenschappelijke kennis is daadwerkelijk een zeer krachtig concept. Dit bijzondere menselijke vermogen verklaart een van de meest fundamentele kenmerken van onze conditie: individuen kunnen hun keuzes coördineren ten behoeve van wederzijdse belangen, waardoor onze soort in staat is om te floreren binnen collectieve verbanden variërend van een koppel tot een samenleving. Ik hoop te laten zien dat zowel onze overeenstemming als onze onenigheid vaak ontstaat uit onze inspanningen om gemeenschappelijke kennis tot stand te brengen, te behouden of juist te voorkomen.

Dit is mijn tweede populairwetenschappelijke boek waarin ik put uit eigen onderzoek. Net als *Words and Rules* draag ik dit boek op aan de masterstudenten en promovendi die met mij hebben samengewerkt aan het onderzoek. Iedere docent weet dat er niets zo fijn is als leren van je studenten. Zelf had ik tijdens dit onderzoek het geluk dat ik mocht leren van Julian De Freitas, Peter DeScioli, Omar Sultan Haque, Moshe Hoffman, Yuhui Huang, James

Lee, Miriam Lindner, Maxim Massenkoff, Jason Nemirow, Laura Niemi, Lawrence Ian Reed, Kyle Thomas en Dylan Tweed. Een speciaal woord van dank komt toe aan Peter DeScioli, vanwege het scherpe en intelligente commentaar dat hij leverde op de eerste versie.

Verschillende mensen wezen me met groot geduld de weg in hun eigen specialisme: Scott Aaronson, Robert John Aumann, Herbert Clark, Peter DeScioli, Rebecca Goldstein, Dacher Keltner, Eric Maskin, Dov Samet en Jeannie Suk Gersen. Anderen gaven kritiek op conceptversies van hoofdstukken: Charleen Adams, Cory Clark, Tyler Cowen, Alan Fiske, Komi Frey, Robin Hanson, Moshe Hoffman, Greg Lukianoff, Michael Macy, Jason Nemirow, Bruce Schneier, Dan Sznycer en Jessica Tracy. Weer anderen beantwoordden vragen of deden suggesties: Bloom, Yi-Chia Chen, Eve Clark, Jeffry Frieden, Bill Gates, Andrew Gelman, Joshua Goldstein, Marc Hauser, Coleman Hughes, Jillian Jordan, Peter Kinderman, Gary King, Sarah Kiou, Louis Liebenberg, Lucy Matthew, Dani Passow, Dan Schacter, Richard Shweder, Lawrence Summers, Philip Tetlock, Jeffrey Watumull, David Wolpe en Hirschy Zarchi. Bob Woods gaf me zijn bedreven ondersteuning bij het uitzoeken van wetenschappelijke literatuur en ander onderzoeksmateriaal. Ik wil hen graag allemaal bedanken.

Ook ben ik dankbaar aan zowel Rick Horgan, mijn redacteur bij Scribner, voor zijn aanmoedigingen en wijze adviezen, als aan John Brockman, mijn vriend en literair agent. Mijn grote waardering gaat tevens uit naar Katya Rice voor het persklaar maken van dit manuscript, de tiende keer in veertig jaar dat ze dat voor me doet.

Tijdens het schrijven van dit boek zijn drie mensen aan wie ik vorige boeken opdroeg overleden. Dit is mijn eerste populairwetenschappelijke boek waarvan eerdere versies niet werden gelezen door mijn moeder en voornaamste ingebeelde lezer, Roslyn Wiesenfeld Pinker. Ook John Tooby en Donald Symons, goede vrienden en intellectuele inspiratiebronnen, zijn er niet meer. Alle drie hebben ze met hun voorbeelden, ideeën en stemmen hun stempel op dit boek gedrukt. Wie evenzo diep worden gemist zijn Daniel

Dennett en Daniel Kahneman, twee andere invloeden.

Mijn grootste intellectuele inspiratiebron is tevens mijn levenspartner. Ik dank Rebecca Newberger Goldstein omdat ze me constant laat zien wat echt belangrijk is, zowel op intellectueel als menselijk niveau. Het doet me een groot genoegen om daarnaast de andere leden van mijn liefhebbende familie te kunnen opnoemen: Yael, Solly, Danielle, Kai, Susan, Martin, Eva, Carl, Eric, Rob, Kris, Jack en David.

1

De keizer, de olifant en de matsebal

*Wat gemeenschappelijke kennis is,
en waarom ze zo belangrijk is*

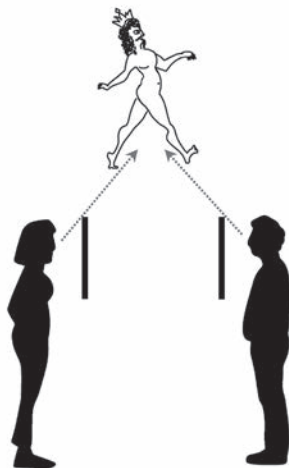
Toen het kind zei dat de keizer geen kleren aanheeft, vertelde hij de omstanders niets wat ze nog niet wisten. En toch voegde hij iets toe aan hun kennis. Door dat wat elke omstander kon zien eruit te flappen binnen gehoorsafstand van de anderen, zorgde hij ervoor dat alle anderen wisten dat *alle anderen* wisten dat zij het wisten, dat iedereen wist dat iedereen het wist, enzovoort. En dat veranderde hun houding ten opzichte van de keizer van onderdanige eerbied in spottende minachting.¹

Het tijdloze verhaal van Hans Christian Andersen is gebaseerd op een zeer belangrijk logisch onderscheid. In het geval van *individuele kennis* weet persoon A iets, en ook persoon B weet iets. In het geval van *gemeenschappelijke kennis* weet persoon A iets en ook persoon B weet iets, maar daar komt bij dat A weet dat B het weet en dat B weet dat A dat weet. Bovendien weet A dat B weet dat A het weet, en weet B dat A weet dat B het weet, en zo kunnen we eeuwig doorgaan.²

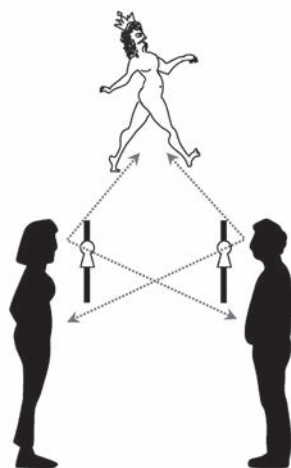
In 'De nieuwe kleren van de keizer' worden de twee aspecten van gemeenschappelijke kennis aanschouwelijk gemaakt die het niet alleen tot een duizelingwekkend logisch concept maken, maar zelfs een sleutel om het sociale verkeer van mensen te kunnen begrijpen. Het eerste aspect is dat gemeenschappelijke kennis niet hoeft te worden afgeleid uit een oneindige reeks overpeinzingen over de mentale toestanden van anderen ('Ik weet dat jij weet dat ik weet dat jij weet...'), die natuurlijk geen enkel mens ooit kan

denken. Gemeenschappelijke kennis kan ineens ontstaan door een opmerkelijk voorval, zoals een onverbloemde zin die en plein public wordt uitgesproken. Aspect twee is dat het verschil tussen individuele kennis, zelfs wanneer die breed is gedeeld, en gemeenschappelijke kennis niet louter bestaat uit een logische nuance: gemeenschappelijke kennis kan mensen verenigen ten behoeve van gecoördineerde actie en soms zelfs een maatschappelijke status quo opblazen.

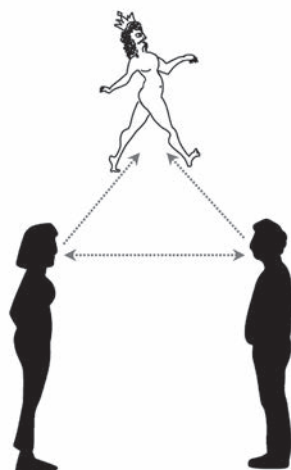
Om het onderscheid tussen de verschillende soorten kennis meteen zo duidelijk mogelijk te maken, kunnen we ze verbeelden in simpele tekeningen waarin weten wordt weergegeven als zien. Het eerste plaatje betreft individuele kennis. Elke waarnemer ziet iets, maar geen van beiden ziet dat de ander het ziet:

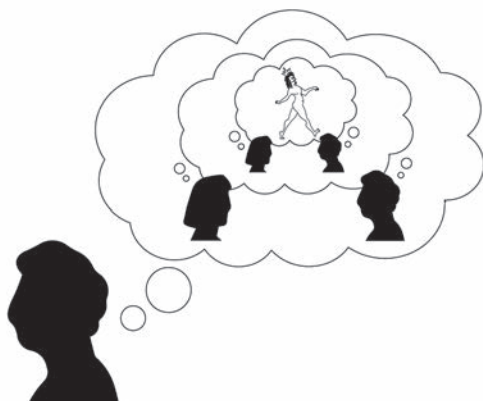
Vervolgens is er de toestand die we wederzijdse kennis zullen noemen. Beide waarnemers zien het voorval en elk van beiden ziet ook dat de ander het ziet. Maar doordat ze elkaar alleen zien via de anonimiteit van een sleutelgat, ontwikkelt hun besef zich niet tot gemeenschappelijke kennis. Ze beseffen immers niet dat ze zelf zijn opgemerkt terwijl ze keken:

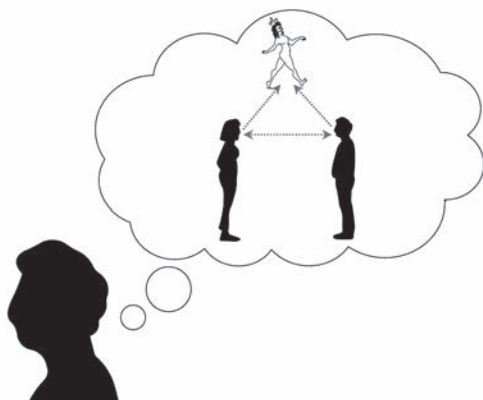
Het laatste plaatje verbeeldt gemeenschappelijke kennis. Elk ziet dat de ander het voorval ziet en ook dat de ander ziet dat hij of zij het ziet. Daaruit kunnen beiden afleiden dat elk zich bewust is van evenveel ‘hij/zij ziet dat ik zie dat [...]’ als ze maar willen denken:

Wat gebeurt er in de hoofden van de waarnemers wanneer ze zich bevinden in een situatie die gemeenschappelijke kennis oplevert? Het hoeft niet per se een spiegelpaleis te creëren van ‘Hij weet dat zij weet dat hij weet dat zij weet...’:

Onze hoofden beginnen al te tolleren als we slechts twee lagen gedachten binnen gedachten denken. Gemeenschappelijke kennis vereist echter een oneindig aantal gedachten, die met geen mogelijkheid binnen onze beperkte geest passen. De crux is waarschijnlijk het eenvoudige intuïtieve besef dat het voorval ‘publiek’ is, ‘out there’, ‘voor iedereen te zien’:

In dit boek wil ik vertellen over het onbekende, maar o zo belangwekkende onderzoek naar gemeenschappelijke kennis. Tegelijkertijd zal ik een aantal van mijn eigen ideeën bespreken. Zo wil ik laten zien hoe het concept van gemeenschappelijke kennis inzicht kan bieden in tal van raadsels over zowel onze privélevens als collectieve aangelegenheden. De academici die aan dit concept hebben gewerkt – wiskundigen, economen, filosofen, taalkundigen, computerwetenschappers – zijn het erover eens dat het concept gemeenschappelijke kennis fundamenteel is voor een goed begrip van sociale relaties en de samenleving in het algemeen. Alleen hebben ze moeite om deze inzichten over te brengen aan een breed publiek. Daarnaast vragen ze zich vaak af hoe de menselijke geest omgaat met wat een onmogelijk obscure staat van kennis lijkt. Dit boek, dat is geschreven vanuit het perspectief van de psychologie en de cognitiewetenschappen, wil deze kloven overbruggen.³

Dit zijn de belangrijkste ideeën. Ten eerste is er een logisch verschil tussen gemeenschappelijke kennis (in technische zin) en individuele kennis: zelfs wanneer iedereen iets weet, kan alles anders worden zodra iets publiekelijk duidelijk wordt. Ten tweede is de belangrijkste verandering die door het bestaan van gemeenschappelijke kennis wordt veroorzaakt het vermogen om te *coördineren*: twee of meer mensen met gemeenschappelijke kennis kunnen elkaar wederzijds voordeel bezorgen door het maken van complementaire keuzes die ze op basis van alleen individuele kennis niet zouden durven maken. Aangezien gemeenschappelijke kennis zo krachtig is, zijn mensen er, ten derde, intuïtief bijzonder ontvanke-lijk voor. Het lijkt wel of we voor dit logische concept een speciaal zintuig hebben. Ten vierde heeft het besef van gemeenschappelijke kennis onze soort in staat gesteld om ons gedrag te coördineren binnen sociale netwerken zoals gemeenschappen, economieën en natiestaten. Dat betekent dat we veel specifieke aspecten van het openbare leven – voor vanzelfsprekend gehouden rituelen, conventies en normen – kunnen begrijpen als oplossingen voor coördinatieproblemen. Datzelfde geldt voor sommige pathologieën van het maatschappelijke leven, zoals hypes, op hol geslagen menigten, collectieve paniek, bubbels en ‘zwijgspiralen’. Dat was